

Några röster:

- *Sen man blivit vuxen har man förlorat förmågan att lära sig ett nytt språk.*
- *Den som inte lär sig uttrycka sig korrekt, får också problem med att tänka.*
- *Man kan svenska först när man talar utan brytning.*
- *Robinson talade engelska, men Fredag talade ett språk som inte gick att förstå.*
- *Svenska språket håller på att utarmas.*
- *Visst ska invandrarna få berika vårt land med sina språk och kulturer, men först måste de lära sig riktig svenska.*
- *Det är klart att språket måste få förändras, men inte så mycket att dagens ungdom får problem att läsa Strindberg.*

I ett socialt och politiskt sammanhang

SVEN STRÖMQVIST
JENS ALLWOOD

I det svenska, officiellt enspråkiga, samhället finns det flera minoritetsspråk och -kulturer och i spänningen mellan majoriteten och minoriteterna duggar påståenden om svenska språket och om minoritetsspråken, om svenskarnas och invandrarnas förutsättningar och roller tätt. Påståendena speglar attityder och värderingar som finns i större eller, förhoppningsvis, mindre utsträckning inom det majoritetssamhälle där andraspråksinläringen äger rum.

Om man vill förstå vuxnas andraspråksinläring, räcker det inte med att betrakta inläringen som en informationsbearbetningsprestation utförd av en enskild människa. Man måste också betrakta inläringen som en del av ett större socialt och politiskt sammanhang.

När en vuxen invandrare skall lära sig svenska i Sverige, kommer hans uppfattning om vad han kan och inte kan, om vad han redan har som är värt att ha av kunskaper och erfarenheter, om inläringens mål och medel att i stor utsträckning bestämmas av majoritetssamhällets normer och värderingar. Och detta majoritetssamhälle har en jämförelsevis liten erfarenhet av flerspråkighet och tvärkulturell kommunikation. Utan att sätta in vuxnas andraspråksinläring i detta större sammanhang, blir det svårt att förstå och värdera den enskilda människans utveckling som språkvarelse.

Några viktiga drag

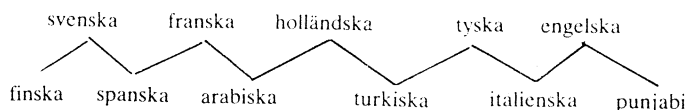
I ett nyligen avslutat forskningssamarbete mellan fem länder i Europa (Sverige, Holland, Västtyskland, Frankrike och England) – projektet "Ecology of Adult Language Acquisition" (EALA) – undersökte vi hur vuxna lågutbildade invandrare tillägnade sig ett andraspråk utanför klassrummet (alltså icke läroledd språkinläring). Undersökningen omfattade invandrare med följande källspråk (förstaspråk) och målspråk (blivande andraspråk):

Vi har bl a kunnat konstatera att man inte förlorar förmågan att lära sig ett nytt språk sedan man blivit vuxen. Den vuxne som skall lära sig ett andraspråk har i själva verket genom sin stora kunskap om världen och sin erfarenhet av hur ett språk kan se ut ett stort försprång mot barnet, som skall lära sig sitt första språk samtidigt med att det skall bygga upp en kunskap om världen. Förklaringen till att många vuxna ändå inte uppnår en "infödd" nivå i sitt andraspråk bör därför sökas inte minst i sociala faktorer: för lite tid att ägna åt språkinläringen, isolering från en svensktalande omgivning, stress och trötthet på grund av en ansträngande livssituation, dåliga erfarenheter (t ex social stigmatisering) av att våga använda det nya språket även om man inte talar det så bra osv.

Vidare har vi funnit stora likheter mellan olika språkinlärare vad gäller deras sätt att ta sig an uppgiften att införliva ett nytt språk, oberoende av vad de har för språklig bakgrund (källspråk). Att kommunicera för att lära sig är sålunda en mycket viktig strategi, och det blir därför viktigt att så tidigt som möjligt lära sig sådana språkliga uttrycksmedel som gör det möjligt att upprätt-

MÅL- SPRÅK

KÄLL- SPRÅK

hålla kommunikation. En grupp språkliga uttryck som är ägnade just detta är sk återkopplingsuttryck (såsom *ja, nej, m m, va* etc). Man använder dem för att framkalla eller ge sin kommunikationspartner information om en rad grundläggande kommunikationsfunktioner: kontakt (fortsatt interaktion), perception (av verbala eller icke-verbala signaler), förståelse, samt attitydmässig hållning. Återkopplingen är därför väsentlig för interaktionen och för förståelseprocessen. Därmed är den också avgörande för språkinläring, eftersom man måste kommunicera och förstå för att kunna lära sig. Vår undersökning tyder på att återkoppling spelar en viktig roll i alla faser av vuxnas andraspråksinläring, men kanske allra mest i tidiga inlärningsfaser.

Vi kan också konstatera att vuxna mycket tidigt i sin andraspråksinläring förmår anpassa sig språkligt till olika typer av situationer och verksamheter, inte bara ordförrådsmässigt utan också när det gäller grammatik. En analys av denna verksamhetsberoende variation i inlärarens språk ger oftast rikare svar på frågan om vad som driver språkutvecklingen framåt än vad t ex en kontrastiv analys av käll- och målspråk gör. Om man däremot tycker att frågan om varför den som skall lära sig språket avviker från målspråksnormen på ett visst sätt är viktig, så ger ibland den kontrastiva analysen utdelning.

Problem och dilemman

Låt oss återvända till de två frågorna: Vad driver inlärarens språkutveckling framåt? Varför avviker inlärare från målspråksnormen på det sätt han gör?

Vilken av dessa två frågor är viktigast eller mest intressant? Till följd av det val man här träffar kommer man att föredra eller utveckla olika teorier, undersökningsmetoder eller pedagogiska metoder beroende på om man är forskare, lärare etc.

Innan vi själva antyder vår preferens, skall vi konstatera att den andra frågan blivit mycket populär i en rad olika sammanhang och att detta säkert inte är en slump. Avvikelseperspektivet på inlärare kan bekvämt passas in i redan etablerade sociala, politiska och utbildningsideologiska mönster: Den enspråkigt

orienterade svensktalande majoriteten förstärker sin identitet genom att kunna jämföra sig mot något som avviker från den. Om svenska språkets renhet och höghet tidigare varit ett något oklart begrepp, så kan man nu säga sig att det åtminstone måste vara renhet från utländsk brytning och renhet från språkblandning (ord eller konstruktioner från svenska och ett annat språk blandas i samma yttrande).

I skolsammanhang kan läraren lugnt fortsätta i sin roll som den som rättar fel, styrkt av teorier om de fel som invandrare med största sannolikhet begår till följd av sitt förmodat hämmande källspråksbagage. Genom att konsekvent söka förklaringen till eventuella misslyckanden i egenskaper hos den som skall lära sig språket (snarare än i samspellet mellan honom och hans sociala omgivning), t ex i hans språkliga och kulturella bakgrund, kan man vidare göra hans inlärningsproblem till ett fall för den i Sverige snabbt expanderande vårdsektorn: Det är något fel på honom som kan åtgärdas med rätt behandling – jämför i detta sammanhang en i Lund planerad "uttalsklinik"!

Ett problem för den som skall lära sig ett andraspråk är alltså att hans prestationer i det nya språket bedöms och värderas av en enspråkigt orienterad majoritet. Men detta är inte nog: När han använder sitt gamla språk blir han ofta bedömd och värderad av en enspråkigt orienterad grupp i hans hemland, som anser att hans språk kommit att avvika från t ex "riktigt" finska, turkiska etc. Han blir helt enkelt klämd mellan två nationalspråksnormer och ingen bryr sig riktigt om att analysera och positivt värdera hans specifika tvåspråkiga situation.

I stället för stöd och uppmuntran får han höra att hans speciella tvåspråkighet bara ställer till problem – för honom själv och för det enspråkigt orienterade majoritetssamhället. I skolan minskar stödet i hemspråket för hans barn, medan svenska som andraspråk (sv 2) breder ut sig. Hemspråksläraren klandras ofta för bristande färdigheter i svenska, medan svenskläraren aldrig klandras för att han inte ens bristfälligt talar något invandrarpråk.

Kreativitet och tålmod

Om vi ser till den enskilde som skall lära sig ett andraspråk, så kräver processen att tillägna sig ett nytt språk och att anpassa sig till en delvis ny livssituation kunskap, kreativitet och ofta en hel del tålmod. Men i ett lite större perspektiv är det också viktigt att ställa krav på kunskap, kreativitet och tålmod hos majoriteten i värdlandet. Språk och kulturer förändras och individers och grupper språkutveckling innebär inte bara att gamla saker reproduceras utan också att nya ting växer fram. Det blir då angeläget för alla i samhället inte bara att lära sig använda ett eller flera språk, utan även att lära sig förstå hur språk uppstår och förändras i samhällen, hur individer tillägnar sig och utvecklar ett språk och hur språklig kommunikation över kulturgränser kan möjliggöras och underlättas.

Det finns en rad områden och förhållningssätt som i ett sådant framtidsperspektiv är viktiga att uppmärksamma, utveckla och diskutera inom forskning, utbildning och debatt. Till dessa hör:

- Studier av minoriteters egna språkliga normer och värderingar samt av deras uppfattningar om vad de kan och inte kan, om vad de redan har som är värt att ha av kunskaper och erfarenheter, om inläringens mål och medel m m.

- Studier av språkblandning och språkväxling.

- Studier av andraspråksinläring med fokus på vad som driver språkutvecklingen framåt snarare än vad som avviker från målnormen.

- En mer medveten och genomtänkt "språkåskådning" redan i grundskolan, där inte bara skrivet språk och litterära produkter i första hand blir föremål för analys och värdering utan även talat språk och processer såsom språkinläring, språkförändring, språklig situationsanpassning m m.

Sist men inte minst: Det är viktigt att skaffa sig kunskap och uppfinningsriktighet om ifrågasätta den typ av ofta ohållbara och ofta fördomsfulla påståenden som illustrerades av "rösterna" i början av den här artikeln! □

SVEN STRÖMQVIST är docent och JENS ALLWOOD är professor i allmän språkvetenskap vid Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.